

mien) і „приваблива, аристократична зовнішність джентльмена” (*good looking, pleasant countenance, fine, tall person, handsome features*).

Реалізація концепту в прецедентному художньому тексті тісно пов'язується з глибинними когнітивними конфігураціями, які опираються на вивідне знання автора, його досвід, ментальний лексикон. Результати концептуалізації закріплюються в пам'яті через пов'язування з вербальними засобами, отже, має місце лексикалізація концепту. При такому підході важливо виявити, що лежить за словом, яке іменує концепт. Вербальний опис того, що лежить за словом, являє собою вивідне фонове знання, яке побудоване на базі потенційного набору активованих у пам'яті індивіда репрезентацій сутностей чи подій, що безпосередньо співвідносяться з об'єктом концептуалізації.

Отже, профіль концепту виокремлюється на основі співвіднесення значень лексем у текстовому контексті, проте значення лексеми не слід зводити до традиційного переліку семантичних ознак, а брати до уваги нові підходи в лінгвістиці і психолінгвістиці до трактування значення слова з врахуванням включення його в ширший контекст ситуації, дискурсу, діяльності.

Література

- Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов / Л. Г. Бабенко. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 464 с. *Выготский Л. С.* Мышление и речь // Собр. соч.: В 6 т. – М. : Государственное соц.-экономическое изд-ство, 1982. – Т.2 – 362 с. *Гумбольдт В.* Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. *Лакофф Дж.* Когнитивное моделирование / Дж. Лакофф // Язык и интеллект [под ред. В. В. Петрова; пер. с англ. В. И. Герасимова и В. П. Нерознака]. – М. : Прогресс, 1995. – С.143–184. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О.Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. *Соссюр Ф.* Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 689 с. *Тэн И.* Очерки Англии / И. Тэн. – СПб. : Тип. дома призрения малолет. бедных, 1972. – 348 с. *Bartminski J.* Stereotypy jezykowe / J. Bartminski, J. Panasiuk // Wspolczesny jezyk polski – Lublin, 2001. – 372 s. *Chomsky N.* Language and Mind [3rd edition] / N. Chomsky. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 206 p. *Evans V.* How words mean: lexical concepts, cognitive models, and meaning-construction / V. Evans. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 400 p. *Johnson-Laird P. N.* Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness (Cognitive Science Series) / P. N. Johnson-Laird. – Harvard : Harvard University Press, 1983. – 513 p. *Langacker R. W.* Concept, Image and Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1991 – 395 p. *Piattelli-Palmarini M.* Preface and Introduction to Language and Learning: The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky (the Royaumont debate) (Harvard University Press, 1980). Part 1 [Електронний ресурс] / М. Piattelli-Palmarini – Access mode : <http://dingo.sbs.arizona.edu/~massimo/publications/> *Sternberg R.* Cognitive psychology / R. Sternberg. – Fort Worth : Wadsworth Publishing, 2005. – 624 p. *Talmy L.* Figure and ground in complex sentences / L. Talmy // Universals of human language [Greenberg et al (eds)]. – Standford : SUP, 1978. – Vol. 4. – P. 625–649.

УДК 811.111+811.161.2]²4

ЖИТНИЦЬКА А. А.

(Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

АНОТАЦІЇ НАУКОВИХ РОБІТ: ЖАНРОВІ ОЗНАКИ, ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті розглядається анотація як жанр наукової комунікації, досліджено її жанрові та диференційні ознаки. Проаналізовано основні прагматичні характеристики анотацій наукових робіт з огляду на комунікативно-прагматичні функції цього жанру у межах наукового спілкування.

Ключові слова: анотація наукової роботи, композиційні особливості анотацій, наукова комунікація, структурні особливості анотацій, функції анотацій.

Житницькая А. А. Анотации к научным работам: жанровые признаки, дифференциация и их коммуникативно-прагматические характеристики. В статье рассматривается аннотация как жанр научной коммуникации, исследовано ее жанровые и дифференциальные признаки. Проанализированы основные прагматические характеристики аннотаций научных работ, учитывая коммуникативно-прагматические функции этого жанра в рамках научного общения.

Ключевые слова: аннотация научной работы, композиционные особенности аннотаций, научная коммуникация, структурные особенности аннотаций, функции аннотаций.

Zhytnytska A. A. Abstract of scientific works: genre characteristics and their differentiation, their communicative and pragmatic characteristics. This article regards an abstract like a genre of scientific communication it studies its genre and

distinctive features. The article analyzes the main pragmatic characteristics of annotation of scientific papers, considering pragmatic functions of this genre within the scientific communication.

Keywords: abstract of a scientific work, compositional features of abstracts, scientific communication, structural features of abstracts, function of abstracts.

Метою роботи є аналіз анотацій, а також аналіз структурних особливостей текстів анотацій. Для виконання зазначеної мети необхідно виконати низку **завдань**, а саме:

- 1) дослідити особливості та складники наукової комунікації;
- 2) провести опис жанрових та диференціальних ознак анотації наукової роботи;
- 3) проаналізувати комунікативно-прагматичні характеристики наукових робіт.

Перспективу дослідження вбачаємо в проведенні лінгво-дидактичного дослідження означеної проблеми та в створенні на основі такого аналізу рекомендацій щодо написання анотацій з можливістю їх впровадження під час наукової комунікації. **Об'єктом** даного дослідження є анотація як жанр наукової комунікації. **Предметом** дослідження є жанрові ознаки анотацій, їхня диференціація та комунікативно-прагматичні характеристики.

У розвитку сучасного суспільства важливу роль відіграє наукова інформація, отримана в результаті наукового пізнання. Її набрання, поширення та використання мають суттєве значення для розвитку науки. Наукова інформація поширюється в часі та просторі певними каналами, засобами, методами. Особливе місце в цій системі належить науковій комунікації.

Аналізуючи жанрову специфіку анотації, зважатимемо на лінгвістичну характеристику жанру, що є результатом складної взаємодії способів викладу й правил побудови текстів, які функціонують у цьому стилі, видозмінюються залежно від превалювання того чи іншого комунікативного завдання [Радзієвська 1993, с. 25]. Особливо важливими є такі комунікативні настанови, як узагальнено-стислий виклад (представлення) нової наукової інформації, оцінка наукових знань, включно з рекламуванням наукових досліджень, ідей, популяризація наукових знань.

Анотація – широко розповсюджений жанр, без якого нині важко уявити обіг сучасної наукової інформації. Місце анотації в системі жанрів наукового стилю є неоднозначним: анотацію можна віднести як до жанрового ядра, тобто жанрів, що домінують за обсягом представлення, значущості в загальній кількості публікацій та мають найповніше виражені лінгвістичні характеристики, властиві науковому стилю в цілому, так і до жанрової периферії, тобто різновидів, що мають подібність до інших жанрів наукового стилю (рекомендаційна анотація, реферативна анотація). Цей вид комунікації реалізується у вигляді коротких текстів, написаних самими авторами, що передають у сконденсованому вигляді їх зміст або головні ідеї їх робіт. Спорядження наукових робіт анотаціями є суворою вимогою, яка встановлює досить жорсткі рамки щодо їх розміру. Так, вважається, що анотація повинна становити 5% від обсягу тексту наукової роботи [Kosel 1998, с. 238]. У більшості наукових періодичних видань анотації розміщуються перед роботою, відразу ж після заголовка, хоча існують видання, де короткий виклад змісту подається наприкінці, після списку літератури. У таких випадках вживається термін *resume* (від фр. *résumé*), а позначений ним текст частіше є коротшим, ніж традиційна анотація у препозиції до тексту наукової роботи. Хоча анотації є комунікативно вторинними текстами, "прив'язаними" до наукових робіт, вони здатні і на відносно автономне існування, наприклад, можуть ізольовано з'являтися на сайтах видавництва. Отже, анотацію треба розглядати не лише як елемент мегатексту наукового твору або мікрожанр, але і як самостійний жанр із низкою індивідуальних комунікативно-прагматичних та мовних характеристик. Саме таке розуміння анотації і буде покладено в основу її розгляду.

Передусім слід провести лінію демаркації між анотаціями та деякими спорідненими жанрами, з якими вони можуть мати однакові риси. Також потрібно визначитися і з термінологією, як англійською, так і українською, оскільки загальна картина тут не завжди чітка. Анотація, написана самим автором роботи, найчастіше називається в англійській мові словом *abstract* (хоча у деяких випадках вживаються також терміни *summary* або *resume*). Таку ж саму назву мають і короткі тексти з викладом змісту статей або

книг, які з'являються окремо від них у галузевих реферативних журналах – популярних джерелах розповсюдження та пошуку наукової інформації. Авторами таких коротких текстів – "згустків" основного наукового повідомлення є професійні редактори, що спеціалізуються на їх написанні. В українській та російській мовах сконденсовані тексти у спеціальних інформативних журналах називаються рефератами, а стислий виклад праць, написаних самими авторами, найчастіше позначається терміном "анотація". Отже, з метою чіткішої диференціації будемо вживати два терміни: 1) "анотація" – короткий зміст наукової роботи, написаний її автором; 2) "реферат" - стислий виклад головних моментів наукової праці, підготовлений професійним редактором.

Хоча в англійській мові ці обидва типи текстів у більшості випадків позначаються одним словом *abstract*, функціональна різниця між ними доволі суттєва. Комунікативною ціллю рефератів є конденсоване відтворення актуальної науково-технічної інформації. Ця орієнтація зумовлює експліцитну інформативність (точніше, вторинну інформативність) рефератів, їх загалом "нетворчий", репродуктивний характер (детальніше про це див. [Миронова 1975]). Як зазначає Т. В. Радзієвська, реферати не є сателітами наукових праць: вони дозволяють читачам не лише вирішувати питання про необхідність ознайомлення з первинним текстом, але й передають його основний зміст, який іноді може бути достатнім для дослідника [Радзієвська 1993, с. 27]. Отже, рефератам притаманна цілісність та завершеність [Васильев 1978, с. 80]. Той факт, що суб'єктом реферату не є автор наукової праці, детермінує акуратніше поводження з оригінальним текстом, прагнення не відступати далеко від його змісту. Тому основним шляхом складання реферату є редукція вихідного тексту [Радзієвська 1993, с. 30]. Реферати пишуться досить уніфіковано, на основі урахування понять-дескрипторів, які слугують основою збору інформації [Куликова 1991]. Отже, як справедливо зазначає Б. Меландер зі співавторами [Melandер 1997, с. 252], реферати пов'язані передусім між собою інтертекстуальними стосунками та зв'язками.

Анотацію традиційно прийнято розглядати як короткий, стислий виклад (характеристику) змісту книги, статті, рукопису тощо, тобто анотація є стислою (короткою) характеристикою книги (статті), містить перелік основних питань, що розглядаються в роботі. Умовно-схематично анотація відповідає на питання: Про що? Як? З яких частин? Для кого?

Комунікативним призначенням анотацій є не лише точна передача наукового змісту роботи, але й виділення цікавих, з погляду автора, моментів: наприклад, зазначення головного ефекту від розв'язання наукового питання або наголошення на перспективах дослідження [Радзієвська 1993, с.100]. Така особливість комунікативної орієнтації цього жанру пов'язана з впливом ролі суб'єктивного чинника, приналежності первинного тексту авторові, який завдяки цьому може досить вільно з ним поводитись в анотуванні, не побоюватись відходити від оригіналу, свідомо виділяти важливі, з авторської перспективи, ідеї або аспекти дослідження. У написанні анотацій компресія вихідного тексту є лише одним зі складників комунікативних зусиль автора [Радзієвська 1993, с. 30-33], а під час створення реферату вона повинна бути єдиною основою його утворення. Отже, анотації та реферати відрізняються комунікативно-прагматичною специфікою, яка є головним чинником жанрової диференціації. По суті, вони є різними жанрами, хоча і близькими один до одного за низкою структурно-семантичних та мовних ознак. Разом вони пов'язані інтержанровими зв'язками і з деякими іншими жанрами комунікативно-вторинного типу.

Необхідно зазначити, що анотації бувають: довідкові (описові, реферативні), рекомендаційні та рекламні. Довідкова анотація є вторинним жанром щодо первинного, що характеризується з погляду його призначення, змісту, виду, форми та інших особливостей без оцінки і без рекомендації з використання. Особливістю довідкової анотації є виділення основного смислового змісту тексту первинного джерела на підставі уявлень про цінність, новизну, значущість, інформації безпосередньо самого автора, упорядника або редактора первинного тексту, тобто така анотація не повинна містити суб'єктивних суджень укладача анотації. Рекомендаційна анотація містить обов'язкові характерологічні параметри з

акцентом на можливості доцільності використання, застосування та інше. Рекламна анотація має на меті не лише інформувати про зміст, специфіку, призначення та ін., але й переконливо пропонувати анотований науковий продукт до використання. Допускається наявність риторичних засобів, зокрема питань (питань-відповідей), окличних речень, звертань та ін., що привертатимуть увагу читача, інтригуватимуть його й водночас даватимуть можливу відповідь.

Анотація є найцікавішим з усіх вторинних, редукованих жанрів, у якому суб'єктивний чинник тонко і гнучко взаємодіє зі сталими канонами, підтриманими вимогами. Як показують діахронічні дослідження, роль наукових анотацій невпинно зростає: якщо в останній третині минулого століття вони з'являлися лише в окремих журналах, то нині їх використання стало стандартною рисою наукових періодичних видань. Окрім того, тексти анотацій стали довшими, а їх глобальна організація – складнішою та різноманітнішою. Такі зміни в цьому жанрі, безперечно, пов'язані з інформаційним бумом, різким збільшенням потоку знань, необхідністю керувати цим процесом та полегшувати пошукові зусилля науковців: адже анотації стали головними засобами розповсюдження та обігу письмових наукових праць. Тепер анотації існують і в електронному вигляді, часто як складові віртуальних інформаційно-пошукових систем, що значно полегшує доступ до нових знань та їх обробку.

Якщо ж говорити про призначення анотацій конкретніше, то тут слід виділити й узагальнити такі їхні функції:

- анотація конденсує наукову роботу та подає її головний зміст;
- допомагає читачам вирішити, чи варто читати саму роботу;
- готує читача до сприйняття основного тексту праці, налаштовує його на певні очікування;
- виконує роль своєрідного посилання, згадки про наукову роботу після її прочитання [Pavlovova 1996, с. 44].

Загальновідомо, що читачі передусім ознайомлюються зі змістом, заголовками, ключовими словами й анотаціями статей і лише потім вирішують, чи треба їм читати самі роботи. Отже, анотація покликана економити час науковців, і як засіб, що "раціоналізує та впорядковує комунікативний процес" [Льченко 2002, с. 79], вона є одним з ефективних двигунів сучасної наукової комунікації.

Організацію, структуру та мовні риси сучасних анотацій багато в чому зумовлює таке комунікативне завдання як захоплення уваги читача, переконування його в необхідності прочитати роботу. Як зазначає К. Хайленд, автори анотацій повинні належно позиціонувати в анотаціях себе і свої роботи як цікаві, свіжі праці, зроблені на професійному рівні, адекватному вимогам певної наукової спільноти [Hyland 2004, с. 63]. Отже, не дивно, що анотації можуть бути написані досить різноманітно - у діапазоні від суворого відтворення змісту статті (що показує академічність таких авторів, характеризує їх як достойних членів своїх наукових спільнот) до висунення лише окремих рис дослідження з експліцитно промоційними, саморекламними цілями. Відповідно, анотації у літературі приблизно ділять на два типи – інформативні, що вказують на проведені дослідження і наводять його головні результати, та індикативні, що обмежуються лише зазначенням його виду [Swales 1994, с. 81]. Звичайно, можуть існувати і проміжні типи, тобто інформативно-індикативні анотації. Окрім того, навіть в інформативних анотаціях, які прагнуть до більшої об'єктивності, часто наявні, за даними Х. Стотсбері [Stotesbury 2003], оцінність та модальність. Отже, анотації є не лише сухими констатаціями проведеного дослідження: завдяки своїй комунікативній специфіці вони неминуче містять персуазивні елементи для здійснення іллокутивного впливу на читача.

Отже, у літературі, присвяченій анотаціям, основну увагу приділено їх інформативному типу. Передусім було виявлено особливості їх когнітивно-риторичної організації, які загалом відповідають структурі сучасної англійської статті-звіту. Так, вважається, що такі анотації представляють контекст та мотивацію дослідження (тобто

відбивають вступ), його мету, методику проведення, результати та висновки). Поради стосовно дотримання саме такої структури анотацій пропонують й автори лінгводидактичних праць. Щодо мови анотацій, то дослідники відзначають такі їхні традиційно відомі риси як офіційність та імперсональність викладу, вживання пасивного стану або метатекстових структур із неживим підметом та присудком в активному стані, використання скорочених підрядних речень, номіналізованих фраз, герундіїв та дієприкметників, домінування простого неозначеного часу, уникання аббревіатур і скорочень (якщо вони не експлікуються безпосередньо у тексті анотації) та бібліографічних посилань у вигляді числа у квадратних дужках. Окрім цих спостережень загального характеру, сформульовано і певні особливості функціонування й організації анотацій у деяких дисциплінах або групах дисциплін та окремих національних академічних культура. Як сумарно показали ці дослідження, анотації, як й інші жанри сучасної науки, відбивають епістемічний контекст та ідеологічні уподобання різних дисциплінарних та національно-культурних спільнот. Усе ж дослідженням анотацій все ще не вистачає конкретних порівнянь на матеріалі текстів різної дисциплінарної приналежності та врахування динаміки нових дискурсивних тенденцій.

Література

Васильев Ю. А. О влиянии композиционно-смысловой организации научного текста на его языково-стилистические характеристики // *Стиль научной речи* / Отв. ред. Е. С. Троянская. – М. : Наука, 1978. – С. 75-94. *Ільченко О. М.* Етикет англомовного наукового дискурсу: [моногр.] / О. М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 287 с. *Куликова Н. В., Усачева И. В.* Информационно-поисковая деятельность исследователя // *Речь в научно-лингвистическом и дидактическом аспектах* / Под ред. Л. В. Минаевой. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – С. 148-156. *Миронова В. Ю.* Лингвистическая характеристика речевого жанра научно-технического реферата (на материале немецких научно-технических реферативных журналов) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. – М., 1975. – 40 с. *Радзівєська Т. В.* Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівєська. – К. : Ін-т укр. мови, 1993. – 194 с. *Berkenkotter C., Huckin T.N.* Genre knowledge in Disciplinary Communication: Cognition / Culture / Power. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 195. – 190 p. *Hyland K.* Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing. – Ann Arbor: The Univ. of Michigan Press, 2004. – 216 p. *Kosel B.* Writing effective abstracts for international readers // *Language Policy and Language Education in Emerging Nations: Focus on Slovenia and Croatia and with Contributions from Britain, Austria, Spain and Italy* / Ed. by R. de Beaugrande, M. Grosman, B. Seidhofer. – London: Ablex, 1998. – P. 237-245. *Melander B., Swales J. M., Fredrickson K. M.* Journal abstracts from three academic fields in the United States and Sweden: National or disciplinary proclivities? // *Culture and Styles of Academic Discourse. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 104* / Ed. by A. Duszak. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1997. – P. 251-272. *Pavlovova M.* Writing abstracts: A genre-based approach // *Perspectives. ESP Special Issues.* – Prague: The British Council, 2000. – P. 43-46. *Stotesbury H.* Evaluation in research article abstracts in the narrative and hard science // *English for Academic Purposes.* – 2003. – Vol. 2. – № 4. – P. 327-341. *Swales J.M., Freak C. B.* Academic Writing for Graduate Students : A Course for Nonnative Speakers of English. – Ann Arbor: The Univ. of Michigan Press, 1994. – 254 p.